پاسخی بر نقد مقاله «بررسی نقش پیشرانی حکیم سیّد اسماعیل جرجانی در انتقال طب ایرانی از سده‌های میانه به دوره‌های بعد»

سهیل نصری رودسری[الف*]

[الف]گروه تاریخ، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، تهران، ایران

تاریخ دریافت: دی ۱۴۰۱
تاریخ پذیرش: بهمن ۱۴۰۱

سردبیر محترم

در شمارهٔ ۳ دورهٔ سیزده (پاییز ۱۴۰۱)، نقدی بر مقالهٔ «بررسی نقش پیشرانی حکیم سیّد اسماعیل جرجانی در انتقال طب ایرانی از سده‌های میانه به دوره‌های بعد» که در شمارهٔ ۱ دورهٔ سیزده (بهار ۱۴۰۱) مجلهٔ طب سنتی اسلام و ایران منتشر شده، انجام گرفته است (۱)؛ ضمن تشکر از نقدکنندگان محترم مقاله، در این‌باره، توضیحاتی چند لازم به‌نظر می‌رسد.

در نقد مقالهٔ مذکور، نویسندهٔ محترم، این جمله از مقالهٔ اول را مورد نقد قرار داده‌اند: «دربارهٔ پاکسازی و تصفیهٔ آب، سیّد اسماعیل جرجانی شیوه‌های نوینی را معرفی و ابداع کرده و از شیوه‌هایی چون تقطیر و به‌کارگیری پنبه و پشم پاکیزه نام برده است» (۲) و در آن به سبقهٔ طولانی‌تر تصفیهٔ آب در ایران اشاره کرده و به مصادیقی از حکمای قدیمی‌تر مانند رازی و ابن‌سینا ارجاع داده‌اند (۱). لذا در نتیجه‌گیری ابداع روش‌های معرفی‌شده توسط سیّد اسماعیل جرجانی برای تصفیهٔ آب را نوین نمی‌داند (۱). در این راستا، ذکر این نکته ضروری است که در مقالهٔ مذکور (۲) هم ادعایی مبنی بر اینکه جرجانی برای نخستین بار به فرایند تصفیهٔ آب پرداخته، وجود ندارد بلکه بر نظرات نوآورانه وی در این صنعت کهن تأکید شده است. چنانچه در کتاب سوم *ذخیرهٔ خوارزمشاهی* به ۵ شیوه برای کیفیت آب و تصفیهٔ آن بیان گردیده است: «یکی آن است که آن را بسیار بار به پالایند به خرقه‌های تو در تو پاکیزه یا اندر سفال‌ها نو کنند تا از وی بترابد و دیگر آنکه آب را با خاک پاکیزه به‌هم زنند نیک، و سه دیگر آنکه به پزند، چه بیشتری آب بدان پختن به صلاح آید، خاصّه که با خاک پاکیزه به زنند و اگر پاره‌های پنبهٔ پاکیزه یا پشم پاکیزه اندر آب افکنند و به پزند و آن پنبه را به فشارند، آب پالوده شود. و تدبیر چهارم آنکه آب مصعد کنند و بچکانند بر طریق گلاب‌گران. و تدبیر پنجم دو قدح را پهلوی یکدیگر به نهند و یکی را پر آب کنند و دیگر تهی بگذارند و از پشم پاکیزه پلیته (فتیله) کنند و یک پلیته اندر قدح پر نهند و دیگر سر اندر قدح تهی نهند» (۳).

با اندکی دقت مشخص می‌شود که منظور از ابداع و نوآوری جرجانی در زمینهٔ روش‌های تصفیهٔ آب شیوه‌هایی چون تقطیر و به‌کارگیری پنبه و پشم پاکیزه که از آنها نام برده است، نیست، بلکه ایدهٔ موانع چندگانه در تصفیهٔ آب که در حال حاضر در تمام دنیا به‌عنوان یک اصل پذیرفته شده است، ودر بیان جرجانی با عبارت «بسیار بار به پالایند»، آمده را شامل می‌گردد، افزون بر این، عبارت «یا اندر سفال‌های نو کنند»، آمده است و جالب اینکه به نو بودن سفال نیز توجه شده است. چرا که فقط سفال‌های نو دارای ویژگی حذف آلاینده‌های میکروبی هستند.

در نتیجه، بی شک نوآوری و ابداع دانشمندان طب ایرانی در موضوعات گوناگون من‌جمله این مورد امری نیست که به یک‌باره حادث شده باشد. مبانی نظری طب ایرانی طی قرن‌ها

* فرد مسئول مکاتبات: soheil_nasri@yahoo.com

[Downloaded from jiitm.ir on 2026-11-17]

[DOI: 10.22034/13.4.331]

اجرا، توسعه و تکمیل شده و بدین‌سان نوآوری‌های دانشمندان طب ایرانی در سایهٔ تحول و دگرگونی دانش پزشکی میّسر گردیده است.

تضاد منافع:

در این مقاله تضاد منافعی برای گزارش وجود ندارد.

References:

1. Shakeri T, Rezaei Orimi J. Criticism of the article “Investigating the pioneering role of Hakim Sayyed Isma'il Jurjani in transferring Iranian Medicine from the middle ages to later periods”. Journal of Islamic and Iranian Traditional Medicine. 2023 January 12;13(3).
2. Nasri Roudsari S, Sharafi M, Heravi J. Investigating the pioneering role of Hakim Sayyed Isma'il Jurjani in transferring Iranian Medicine from the middle ages to later periods. Journal of Islamic and Iranian Traditional Medicine. 2022 May 10;13(1):39-50.
3. Jurjani SI. *Zakhireye Khwarazmshahi*. Tehran: Academy of Medical Sciences; 2001. [In Persian].

[Downloaded from jiitm.ir on 2026-11-17]

[DOI: 10.22034/13.4.331]